

exagerada, sense parió dins cap altra rondallística europea. Hauf acaba demanant-se si l'autoctonisme lingüístic, pintoresc i expressiu de les rondalles, no responen massa a l'estil particular de Mossèn Alcover, i, com sempre, dóna mantes raons per argumentar la pregunta, alhora que anima a noves recerques o tesis doctorals per tal de completar els estudis actuals i d'esbrinar des d'una posició més crítica i científica l'"autoctonisme" de l'obra alcoveriana.

«Amor i papiroflèxia: una curiosa carta pintada del segle XIX» tanca la segona part del llibre dedicada a la cultura popular. En principi, sembla que a ningú, tret d'Albert Hauf, qui ha donat mostres evidents dels seus magnífics dots d'observador, se li ocorreria treure partit d'una carta amorosa d'acomiadament d'un soldat que va a la guerra enllà del mar, escrita en castellà, amb l'afegit d'unes cançons en un "mallorquí del tot rupestre" d'una altra mà i per ventura incorporades en una etapa posterior, pintada un tant naïf i explicada amb un cert suspens pel professor a mesura que la desplega i la comenta amb el detall, la gràcia i la ironia acostumats. Tanmateix segueix el camí, poc fressat per cert, traçat per José Manuel Pedrosa a «Un estudio sobre iconografía popular: Tradición oral, tradición visual y papiroflèxia: Del enigma de *El corazón abierto* al de los *Cuatro cerdos*» en el qual tracta d'un paper o carta molt similar a l'estudiat tant en el fons com en la forma. Amb aquest treball Albert Hauf va mostrar la seva estimació cap a l'amic Antoni Vicens dins la *Miscel·lània d'homenatge* que, amb motiu de la seva jubilació, li dedicaren deixebles i amics. Poc temps més tard havia d'honorar-lo per mor del seu traspàs.

També el mestre Francesc de Borja Moll fou homenajat en vida amb l'article titulat «L'adoració dels Reis Magos», una versió més reduïda que la aquí comentada, de títol semblant (*Randa* 10 / 2). Anys després, una vegada mort, seguiria distingint-lo públicament amb el parlament titulat «*In memoriam* Francesc de B. Moll» i amb «Les veus del temps. Lull o l'estètica compromesa», ambdós treballs recollits suara en el volum present.

A l'últim, el recorregut biogràfic esmerçat dins la necrologia dedicada a Fra Miquel Colom, alhora que traspua l'admiració pel sacerdot i per l'intel·lectual defensor de la mallorquinitat, palesa l'agraïment del deixeble cap al mestre, el qual va inculcar-li sens dubte l'amor a la llengua i cultura nostrades ensems amb la pregona i franciscana naturalitat de la qual ell mateix avui es pot vanagloriar.

Maria del Carme BOSCH
Universitat de les Illes Balears

L'exili republicà: Política i cultura. Actes de les Jornades d'Estudi celebrades al Centre Cultural la Misericòrdia. Palma, 18-20 de novembre de 2009. 2011. Barcelona: Consell de Mallorca; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 233 p.

L'exili català provocat per la Guerra Civil ha estat durant molts d'anys un tema poc conegut i només en els últims anys ha despertat un interès entre els historiadors. Això no obstant, com una excepció, cal recordar el llibre d'Albert Manent *La literatura catalana a l'exili* (1976), que, amb una informació molt valuosa, va obrir un camí que encara estaria anys a ser desbrossat. Però si les vicissituds dels exiliats catalans i espanyols —que coneixem pel seu testimoni— havien despertat un poc l'atenció dels investigadors, les dels mallorquins, menorquins i eivissencs que varen seguir el camí de l'exili eren fins fa poc quasi totalment desconegudes. Per aquest motiu, organitzades pel Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca, el novembre del 2009 se celebraren a Palma unes jornades sobre l'exili, les actes de les quals s'han publicat en un volum editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

El llibre s'obre amb una ponència de J. M. Santacreu Soler, que presenta objectivament els fets ocorreguts des del cop d'estat del juliol de 1936 i que foren la causa de l'exili. La conclusió és que, tot i haver-hi diverses fases en el procés de l'exili, el més majoritari i important és el que es produí entre el final de gener i els primers dies de febrer de 1936, arran de l'ocupació de Catalunya per les tropes franquistes. En canvi, les altres onades d'exiliats, que tengueren lloc amb la capitulació de Menorca i amb la desfeta dels republicans al País Valencià, foren molt menors quantitativament.

Naturalment, un dels objectius d'aquestes jornades era conèixer millor la sort dels exiliats de les Illes Balears. Pel fet que Mallorca, des del primer dia, està en mans dels colpistes i per les majors dificultats que suposava poder escapar d'una illa, els mallorquins exiliats foren relativament pocs. Es donà la circumstància, però, que en produir-se el cop d'estat un nombre significatiu de persones afins a la República es trobava fora de l'illa per motius diversos. Per exemple, hi havia molts de joves que s'havien desplaçat a Barcelona per participar en l'Olimpíada Popular, que s'hi havia de celebrar entre el 22 i el 26 de juliol. D'altres, eren fora de Mallorca per motius professionals o personals i, d'haver-hi romàs, haurien estat represaliats pels feixistes. També, cal dir que alguns republicans aconseguiren fugir de l'illa amb barques de pesca o amb altres mitjans o es passaren a les tropes del capità Bayo durant el desembarcament de l'estiu de 1936, tot i que quantitativament es tracta d'un nombre molt reduït de persones. David Ginard, en una ponència molt documentada, traça les diverses trajectòries d'aquests grups d'exiliats mallorquins, que després varen tenir una participació activa contra el feixisme, sobretot a Barcelona, amb empreses com l'edició de la revista *Mallorca Nova* (juny 1937 - gener 1938). A continuació, Manel Santana ressegueix el que podem considerar l'autèntica experiència de l'exili, és a dir, la marxa a l'estranger, d'un gran nombre de mallorquins. Ens parla dels exiliats balears que foren concentrats als camps francesos i que, després, pogueren passar a Amèrica (República Dominicana, Veneçuela, Mèxic, etc.), a Itàlia i a altres llocs d'Europa o a punts d'Àfrica (com Alger, on, com a Sud-Amèrica, hi havia una tradició d'immigració balear); i, també, dels que durant la Segona Guerra Mundial varen caure en mans dels alemanys.

A continuació, els treballs del llibre van endinsant-nos en aspectes més concrets. Maria Campillo, en l'única conferència de tema literari del volum, ens ofereix una visió panoràmica de la producció poètica i narrativa de l'exili català. Campillo, que ja ha dedicat molts d'estudis al tema, es proposa «traçar un mínim recorregut per la literatura que revela aquesta ensulsiada vital i moral» (p. 76). Així, fa un repàs al tractament del tema de l'expatriació en la poesia i, a continuació, passa a parlar de les principals obres narratives que s'hi han referit amb la intenció de fer-nos veure les tendències més importants que s'hi donaren. Josep Massot i Muntaner centra més el seu estudi de «L'exili intel·lectual balear». Tot repassant molt del que ja ens n'havia dit en obres anteriors, ens parla d'una sèrie d'intel·lectuals mallorquins que s'exiliaren: Francesc de Sales Aguiló, Bernat Jofre, Bartomeu Oliver, Antoni M. Sbert, Baltasar Samper, Maria Mayol, Ernest M. Dethorey, Joan Mascaró, Gabriel Alomar, Joan Rosselló Clar...

La resta dels articles se centren en aspectes més concrets. Per un costat, una part del volum es refereix als exiliats que s'establiren en un país determinat: Artur Parron analitza la presència balear a Mèxic, tot desmuntant el tòpic de l'acollida desinteressada dels espanyols per part del govern de Lázaro Cárdenas, ja que la consideraven beneficiosa, tant per afavorir la producció econòmica com per incrementar el mestissatge. Antoni Marimon ens parla de la presència dels exiliats balears a Veneçuela, país que recollí, entre d'altres, la vídua i la filla d'Emili Darder, el batlle republicà de Palma que els feixistes havien afusellat. Marimon conclou que «en alguns casos les motivacions econòmiques i polítiques per passar a Veneçuela eren males de distingir» (p. 122), atès que entre aquest país i les Balears existien molts de lligams basats en la immigració, fet en el qual va tenir un gran pes la figura de Bernat Jofre.

Per altra part, Elena Rodríguez Codd estudia la presència mallorquina als camps nazis. Aquest estudi ofereix una informació molt precisa sobre el funcionament dels camps de concentració i dels camps d'extermini alemanys, als quals entre 1940 i 1942 anaren a parar més de 7.000 presoners espanyols. Rodríguez Codd comptabilitza la presència de 23 mallorquins en aquests camps, 11 dels quals hi van morir. La seva ponència es clou amb la narració de la biografia de tres d'aquests presoners: Jaume Rebassa Garcias, Joan Llompарт Garau i Rafel Moyà Pujol.

Un altre grup d'assaigs és el que presenta l'exili d'algunes figures importants de la nostra cultura: Jordi Pons Bosch ens parla de l'exili de Gabriel Alomar; Lluís Monferrer, del de Joan Mascaró Fornés; Josep Massot es refereix a Antoni M. Sbert; i Arnau Company analitza Francesc Carreras Reura, un personatge més poc conegut que els anteriors. Els tres primers —Alomar, Mascaró i Sbert— són intel·lectuals.

lectuals molt estudiats i les comunicacions que els respectius autors els dediquen sintetitzen molta d'informació ja sabuda. En aquest sentit hem de subratllar que Josep Massot ja havia estudiat amb detall la figura d'Antoni M. Sbert en la biografia *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural* (2000).

Hi ha també altres intervencions en aquestes jornades que es caracteritzen per un enfocament que va més enllà del dels historiadors: és el cas del text d'Anna Miñarro sobre «Identitat i exili», que analitza el fet de l'exili des de la perspectiva de la psicologia i de la psiquiatria, tot partint de l'anàlisi d'un cas real; el de Josep Suárez «Exiliats i bandejats (mosaic del patiment)», un parlament fet en nom de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Catalunya; i la intervenció del Dr. Sebastià Serra Busquets en una taula rodona, en la qual ens dibuixa un panorama dels treballs que s'han dut a terme sobre el tema de l'exili.

Sens dubte, *L'exili republicà: Política i cultura* és una contribució important al coneixement d'aquest fet històric, que tantes conseqüències humanes i culturals va tenir.

Pere ROSSELLÓ BOVER
Universitat de les Illes Balears

La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI). Correspondencia (1910-1976). 2009. Introducción, selección y notas de Santi CORTÉS, Vicent GARCÍA PERALES. Presentación de José Jesús de BUSTOS TOVAR. Epílogo de David HEAP. Valencia: Universitat de València, 514 p.

S'ha escrit molt sobre l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*, la seva metodologia i els avatars en la seva realització, i fins s'han donat a conèixer algunes cartes, que permeten seguir aspectes de la vida interna de l'obra. Però faltava un epistolari amb «voluntad de exhaustividad» (p. 24) com el que es publica ara, que conté 322 cartes, la major part inèdites, seleccionades de les 1.000 que han estat recollides i que van de 1910 fins a 1976.

L'*ALPI* fou una iniciativa de Ramón Menéndez Pidal (= MP), que en va dirigir els primers treballs fins que el 1923 Tomás Navarro Tomás (= NT) en va esdevenir responsable, sense que aquell deixés d'exercir la seva tutela sobre l'obra. La idea inicial de MP era que fos un atlas del castellà i l'aragonès, però NT va insistir perquè abracés tot el domini peninsular (1960: 365).

Després de les enquestes iniciades al 1930, interrompudes per la guerra civil i continuades després fins a 1955, en va aparèixer el primer volum el 1962. Recentment s'ha de rebre amb satisfacció la represa de l'edició en línia d'aquesta magna obra.

L'interès d'aquest atlas és indiscutible, sobretot perquè la recollida de materials es va fer en una època en què no havia tingut lloc la modernització de les tècniques agrícoles, encara no s'havia produït l'abdicació de les feines del camp ni havia tingut lloc la irrupció dels mitjans de comunicació i, per tant, eren vius els parlars rurals així com la cultura popular material i espiritual que li eren inherents. També creixia el seu valor perquè l'obra comprenia totes les llengües iberoromàniques de la Península Ibèrica, la qual cosa permetria (permetrà) estudis de conjunt sobre les relacions entre els diversos romanços peninsulars, la personalitat de cada llengua, la transferència dels dialectes constitutius cap al sud, l'expansió de mots d'una llengua cap a l'altra, la sedimentació d'elements de substrat, la força dels centres innovadors enfront dels bastions de resistència, etc.; n'és una mostra eloqüent la utilització que ha fet dels seus materials Inés Fernández-Ordóñez en el seu discurs de recepció a la Real Academia Española.¹

1. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *La lengua de Castilla y la formación del español*. Discurso leído el día 13 de febrero de 2011 en su recepción pública por la Excm. Sra. Dª Inés Fernández-Ordóñez y contestación del Excmo. Sr. D. José Antonio Pascual, Madrid, 2011.